

Робота зі здібними дітьми на уроках української мови та літератури

Під поняттям здібність треба розуміти сукупність можливостей, які дозволяють дитині досягти вагомих результатів в одному або кількох видах діяльності. Здібні учні можуть без спеціальних вправ і вказівок учителя самостійно здійснювати узагальнення матеріалу. В таких дітей проявляється гнучкість мислення. Вони вміють побачити в буденному незвичне, в очевидному неймовірне, їх називають "чомусиками". Це учні, в яких добре розвинена пам'ять. Вони запам'ятовують великий об'єм матеріалу і надовго його зберігають.

Таким учням властивий нестандартний погляд на навколишній світ, прагнення до критичного осмислення дійсності, намагання відійти від шаблонів та стереотипів, відкинути нестандартні вимоги. Але треба пам'ятати, що їм притаманна емоційна незбалансованість, гостро розвинуте почуття справедливості, вони боляче реагують на вияви суспільної несправедливості. Крім того, іноді бажання займатися всім, до чого виникає інтерес, може стати причиною поверховості знань.

Вчителі, повинні спостерігати за тим, що здібний учень може гостро реагувати на неувагу до його інтелектуальних здібностей та можливостей. Психологічним відображенням цього стають невдоволення здібних школярів ставленням до них учителів. Вони ігнорують рутинну, на їх погляд, систему навчання, проявляють тривожність, депресію, агресивність тощо. Здібні діти вимагають поваги до себе як до унікальної особистості, яка інтенсивно розвивається.

Про наявність здібностей вчителі роблять висновки на підставі результатів діяльності дитини. Тому звертаємо увагу, насамперед, на інтелектуальні та творчі здібності. Вчителі повинні пам'ятати, що чим раніше починається розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів їх розкрити. На жаль, популярна фраза „талант себе виявить” не відповідає дійсності. Спостереження свідчать, що в ранньому віці діти часто приховують здібності, якщо дорослі не оцінюють їх належним чином. Виявлення здібних учнів - це тривалий і відповідальний процес.

Ніякі здібності не можна розвинути без відповідних знань, умінь, без уважності, наполегливості і прагнення доводити справу до кінця.

Роль учителя є суттєвою в процесі розвитку дитини. Нелегко знайти правильний індивідуальний підхід до учнів, у яких сильніше і яскравіше, ніж в інших, виявляються ознаки розумової обдарованості.

Вчителям необхідно постійно пам'ятати, що здібний учень потребує такого навчання, яке забезпечувало б розвиток творчого мислення, самостійності й активності в навчальній діяльності, уміння набувати нові для себе знання, а не заучування чужих висновків, слів, думок. А шкільні навчальні програми укладено відповідно до вимог Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, який визначає оптимальний рівень навчальних компетенцій школярів, тому не орієнтується на можливості здібних учнів, які можуть швидко розібратися в основах і перейти до опрацювання значно складніших питань. Отже, звикнувши працювати упівсили, здібна особистість у майбутньому може бути не готовою до напруженої праці, зокрема у вищому навчальному закладі. Тому в роботі зі здібними школярами учитель має відмовитися від жорсткої заорганізованості навчального процесу й обмеження учнів у рамках стандартних навчальних планів.

Зважаючи на зазначене, можна визначити такі головні умови ефективної організації роботи зі здібними учнями:

- відхід від форм і методів навчання, які гальмують розвиток дитини й не залишають місця вільному вибору видів і методів її самостійної інтелектуально-творчої діяльності;
- заохочення будь-яких навчальних та творчих успіхів;
- активне запровадження гуманістичних моделей і технологій спілкування, навчання, виховання.

А щоб навчальний процес був цікавим, різнобічним, результативним - ми, вчителі, маємо бути творчою розвиненою особистістю.

Якщо у процесі навчання учнів учитель враховує їхні вікові особливості, успіх досягається швидше і за мінімальних витрат часу.

Мета розвитку здібностей учнів - допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, не загубитися в "сірій масі" учнів. У розвитку здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості в тих галузях, які цікавлять дітей. Організація для них різноманітної діяльності є обов'язком педагога.

Вчителі напрацювали кілька основних заходів щодо роботи зі здібними учнями. Передусім, це надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань. При цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи, щоб уникнути перевантаження.

Збільшення кількості завдань поєднуємо з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприяє інтелектуальному розвитку, стає ефективним засобом формування здібностей вихованців. Тому ми стали активніше застосовувати найсучасніші й найбільш оптимальні методи, прийоми і форми роботи на уроках. „Слід шукати нові форми тренування мозку, викладу і передачі знань” - сказав академік А. Несмеянов. Джерелом таких нових форм в шкільній практиці є інтерактивні методи такі, як „мікрофон”, незакінчені речення, робота в парах, робота в малих групах, метод "Прес", дискусія, рольові ігри, "мозковий штурм", "карусель", "акваріум", "ажурна пилка", аналіз ситуації, розв'язання проблем, "займи позицію" тощо. Обов'язковим є те, щоб на заняттях були питання проблемності, пошуку, учнівського дослідження, вправи на розвиток творчої уяви, образного мислення, спостережливості, словникова робота, мовні ігри тощо.

Важливе місце в системі розвитку здібностей займає самостійна робота учнів, тому що ефективність роботи школяра визначається його розумовою активністю.

Слушно писав з цього приводу В.О. Сухомлинський, наголошуючи, що учень повинен не просто слухати і думати, а щось робити. Мислення має відображатись у діяльності, лише тоді на уроці будуть думати всі, не буде неухажних. Тому, до уроку нової теми треба пропонувати учням самостійно опрацювати окремі питання, 2-3 учням даються конкретні завдання за новою темою. Для допомоги у вивченні питання пропоную план, за яким необхідно підготуватися до відповіді, список літератури, призначаю консультантів; всіх інших учнів прошу підшукати цікаві питання до теми, яка буде вивчатися.

Таким чином, під час підготовки до уроку і на самому уроці створюється атмосфера здорової конкуренції, яка сприяє зростанню інтересу до предмета і бажання оволодіти знаннями, розширенню знань з даної теми.

Учень, як творча особистість розкривається під час написання рефератів, творчих робіт. Саме творчі роботи є наслідком довгої і серйозної інтелектуальної праці. Під час підготовки до написання роботи учень опрацьовує багато літературних джерел, отримує

нові знання, аналізує їх. Все це дає змогу дитині проявитися як особистості, розкрити свої здібності.

Так на уроках української мови даються учням такі завдання:

- написати твір-мініатюру, скласти діалог, використовуючи ті синтаксичні конструкції, морфологічні одиниці, які було вивчено. Таким чином перевіряється не тільки засвоєння матеріалу, але й уміння використовувати вивчене у мовленні, мотивується необхідність здобутих знань у житті, спілкуванні з людьми. У старших класах поєднують творче завдання із завданням теоретичного матеріалу уроку. Це може бути, наприклад, твір-мініатюра з використанням або дієслів теперішнього часу, або якісних прикметників, або односкладних означено-особових речень тощо. Крім того, учні мають чи то визначити рід, число, відмінок прикметників, чи то визначити вид, дієвідміну вжитих ними дієслів. Зазвичай учні добре виконують такі види робіт.

Дуже важливо, щоб усі творчі роботи вчитель ретельно й доброзичливо проаналізував і в кожній знайшов те позитивне, що заслуговує на похвалу. Тільки в такому разі в дітей не зникне бажання вдосконалювати свої творчі вміння.

Добре, якщо уроки мови розпочинаються з розминки, головна функція якої - створення сприятливого клімату для творчого розвитку особистості на уроці. З цією метою я використовую технології колективного, групового навчання: незакінчені речення, гру "Вірю - не вірю". Під час групової роботи найбільш підготовлені учні, виконуючи роль консультантів, вчать критично оцінювати навколишню дійсність, доходити суті явища, вчать робити рецензії відповідей учнів на уроках. Завдяки навичкам об'єктивно оцінювати дії свого товариша, учні стають помічниками учителя під час проведення уроків, в роботі зі слабшими учнями.

Допомагає підтримувати інтерес до навчання в учнів з різними здібностями, нахилами та потребами застосування рівневої диференціації, тому що учень має право і можливість обрати об'єм та глибину засвоєння навчального матеріалу, оптимізувати своє навантаження. Досвід показує, що за цих умов навчання для кожного учня стає посилюючим і цілеспрямованим. Функція такого навчання полягає, насамперед, у створенні необхідних умов для розвитку особистості. На перший план виходить завдання: допомогти кожному учневі вдосконалювати індивідуальні здібності, дати можливість здібним дітям максимально розвинути свої позитивні нахили і задовольнити свої пізнавальні інтереси. У здійсненні рівневої диференціації закладено великий виховний резерв, оскільки, ставлячи перед учнем посилені вимоги, вчитель створює йому ситуацію успіху, умови для підвищення почуття відповідальності, розвитку самостійності.

Розвивати творчі здібності на уроках як мови, так і літератури можна використанням творчих п'ятихвилинки. Вони дають можливість переключити увагу учнів на інший вид роботи, а також удосконалювати їхні творчі вміння й навички. Люблять такі п'ятихвилинки не тільки старшокласники, а й учні середньої ланки. Вчителю необхідно намагатися урізноманітнювати завдання творчих п'яти хвилинки залежно від теми уроку.

Здібні діти не люблять одноманітності, тому на уроках української мови та літератури треба використовувати елементи технології особистісно-орієнтованого навчання, які вчать учнів:

- Самостійно визначати мету;
- Складати план подальшої діяльності на уроці;
- Послідовно викладати думки;

- Не боятися їх висловлювати;
- Доводити свою думку;
- З повагою ставитися до думки інших.

Ще одним завданням, яке розвиває здібності учнів є повідомлення про літературного героя від імені дійової особи. Невеличкі розповіді учнів від імені літературних, казкових героїв, вчать школярів не тільки переказувати певний епізод твору, а й відчутти себе цим персонажем, за допомогою власних почуттів, використовуючи мову героя, розповісти про нього. Таким чином, подібні завдання розвивають творчу уяву і відчуття мови на уроках української літератури.

Творчі здібності учнів розвивають і такі завдання як: підготовка інтерв'ю з письменником або персонажем твору, "Проба пера", тобто написання невеличких прозових або ліричних творів за зразком, складання сенкану для характеристики найголовніших якостей персонажа. Всі ці завдання можна і необхідно вводити на уроках починаючи з 5 класу. Спочатку їх отримують окремі учні, найбільш підготовлені, а поступово їх можна запропонувати і всьому класу. Таким чином, розвиваючи образне мислення учнів за допомогою слова, тексту, ми готуємо їх до більш складного аналізу літературного твору, уміння розуміти позицію самого автора, пов'язувати епоху, письменника і його творчість.

Будь-який урок необхідно планувати таким чином, щоб діти проявили себе в своїх висловах, думках, пояснили не тільки мету автора, а й висловили своє ставлення до проблеми, поставленої письменником, уявили себе на місці героя, пояснили і довели свою точку зору стосовно визначеної проблеми. Для цього корисно розподіляти всіх учнів на групи, серед яких є і філософи, і психологи, і літературознавці, і критики, і літературні персонажі, і, якщо це необхідно, сам автор. Досить дієва на уроках експертна група, яка складається із здібних, заздалегідь підготовлених дітей для підведення підсумків певних етапів уроку.

Розвиткові творчих здібностей учнів сприяють також письмові роботи на уроках літератури: твори-описи, роздуми, мініатюри, за вивченими творами письменників, перекази.

Загалом розвиток творчих, інтелектуальних здібностей учнів, їхнього мислення, уяви, формування моральних якостей за допомогою слова є важливим складником вивчення учнями не тільки рідної мови, а й літератури, який сприяє і розвиткові літературних здібностей.

Алгоритм роботи вчителя

з обдарованою дитиною (українська література)

1. План роботи.
2. Опрацювання критичного матеріалу:
 - > вивчення біографії письменника;
 - > складання хронологічної таблиці життєвого і творчого шляху письменника;
 - > добирання цікавого матеріалу, фактів;
 - > написання реферату.

3. Вивчення творчості письменника:

- > ознайомлення з текстовим матеріалом;
- > аналіз прочитаного твору;
- > порівняльна характеристика образів героїв твору;
- > виписування цитат до образів;
- > аналіз використаних описів у творі;
- > складання плану твору;
- > аналіз художніх засобів, використаних у творі.

4. Ознайомлення з іншими творами письменника (читання, аналіз).

5. Виконання творчих завдань:

- > складання кросвордів до творчості письменника;
- > складання кросвордів до вивчених творів;
- > створення презентації життєвого і творчого шляху письменника;
- > створення презентації творів письменника;
- > складання словничка невідомих слів до твору;
- > складання питань до художнього твору, до вірша;
- > складання тестів для перевірки знань з біографії письменника, змісту твору.

6. Опрацювання матеріалу з теорії літератури.

7. Виконання практичних завдань з теорії літератури (наведення прикладів з різних творів).

8. Написання твору за творчістю вивченого письменника.

9. Захист творчої роботи.

Алгоритм

роботи вчителя з обдарованою дитиною

(українська мова)

1. Поглиблене вивчення теоретичного матеріалу.
2. Виконання практичних завдань за вивченим матеріалом.
3. Самостійне опрацювання додаткових джерел.
4. Виконання творчих завдань:
 - складання ребусів;
 - складання кросвордів;

- складання цікавих завдань;
 - складання тестових завдань.
5. Виконання завдань з розвитку мовлення:
- написання лінгвістичних казок;
 - написання творів різних типів;
 - складання творчих завдань з розвитку мовлення;
 - складання діалогів.
6. Створення презентації з теми.
7. Аналіз виконаної роботи (самоосвітньої діяльності), усунення помилок, наведення власних прикладів.

Рекомендації вчителям

Чотири „необхідно“:

- Виражати подив і захоплення всім, що роблять і говорять діти під час виконання творчих завдань.
- Вживати такі слова, як "молодець", "прекрасно", "добре", "відмінно", "блискуче".
- Не дозволяти собі критикувати особистість учня у присутності інших.
- Оцінюючи результати діяльності учнів, знаходити позитивне, саме на позитивне звертати увагу.